

OTTO

OTTO 204

© MAK GRUP MEDYA PRO. REK. YAY. A.Ş.

Sertifika No: 33205

ŞABAN ALİ DÜZGÜN KİTAPLIĞI 10

Hakikat, Hareket ve İnşa

Şaban Ali Düzgün

Son Okuma: MAK Grup Redaksiyon Ekibi

Redaksiyon: MAK Grup Redaksiyon Ekibi

Grafik Tasarım ve Uygulama: TAVOOS

Baskı: Ayrıntı Basım Yay. ve Mat. Hiz. San. Tic. A.Ş.

Matbaa Sertifika No: 49599

ISBN 978-625-7236-44-7

1. Baskı: Kasım 2021

İletişim Adresleri

Cinnah Cd. Kırkpınar Sk. 5/4

06690 Çankaya Ankara

tel.-faks: 0312. 439 01 69

www.ottoyayin.com

otto@ottoyayin.com

facebook.com/otto.yayinlari

twitter.com/ottoyayin

HAKİKAT, HAREKET VE İNŞA

ŞABAN ALİ DÜZGÜN

OTTO

ŞABAN ALİ DÜZGÜN

Gümüşhane'de doğdu (1968). Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden mezun oldu (1989). Yüksek lisans tezini Hint-Alt kıtasındaki modernist hareketlerle ilgili olarak yaptı. Bu çerçevede İngiltere'de, School of Oriental and African Studies'de (SOAS) çalıştı. Doktorasını *Nesefi ve İslam Filozoflarında Allah-Âlem İlişkisi* adıyla verdi. Öğretim üyesi değişimi programı çerçevesinde Gregoryan Üniversitesi'nde (Roma) (2000-2001); Georgetown Üniversitesi'nde (Washington, DC) misafir öğretim üyesi olarak çalıştı (2003-2004). Profesör oldu (2005). Fulbright'la Birmingham Southern College'da öğretim üyesi olarak çalıştı (2007-2008). İngilizce İlahiyat bölüm başkanlığı yaptı (2010-2012). Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi'nde (Kazakistan) ders verdi (2013). Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü'nde lisans üstü dersler verdi (2014). TOBB ETÜ'de Siyaset Bilimi Bölümü'nde dersler vermektedir. Fulbright Türkiye Seçici Komisyon üyesidir. *Kelam Araştırmaları Dergisi*'nin baş editörlüğünü yapmaktadır. Hâlen Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Temel İslam Bilimleri Bölüm başkanıdır. Yayımlanmış kitapları şunlardır: *Din, Birey ve Toplum* (1997), *Seyyid Ahmed Han ve Entelektüel Modernizmi* (1997), *Sosyal Teoloji: İnsanın Yeryüzü Serüveni* (1999), *İnsan Hakları Eğitimi* (2000), *Maturidi'nin Düşünce Dünyası* (ed. 2011), *Allah Tabiat ve Tarih* (2016), *Sarp Yokuşun Eteğinde İnsan* (2016), *Çağdaş Dünyada Din ve Din-darlar* (2016), *Kimliksiz Hakikatler* (2016), *Âdem'den Öncesine Dönüş* (2016), *Dini Anlama Kılavuzu* (2018), *Aydınlanmanın Keşif Araçları* (2018), *Nesefi ve İslam Filozoflarında Allah-Âlem İlişkisi* (2019), *Mâtürîdî: Kayıp Aydınlanmanın İzinde* (ed. 2020).

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	11
BİRİNCİ BÖLÜM	
KUR'AN YORUMUNDA EKSEN KAVRAMLAR, İNSAN VE DİL	13-55
KUR'AN TERİMLERİNİN SEMANTİK ÇOK KATMANLILIĞI	15
Giriş	15
Dil, Semantik Analiz ve Anlam	16
Farklı Dil Seviyeleri ve Anlam Katmanları: Dil, Üst-Dil, Gerçek ve Gerçeklik	21
Metin ve Yorumcu	25
Paradoksal Terimler Aracılığıyla Çoklu Anlamları Elde Etme Süreci	27
Sonuç	33
AKILCI/RASYONALİST DÜŞÜNCENİN SON DÖNEM KUR'AN YORUMUNA ETKİLERİ	37
Kutsal Metinlerin Yorumuna Etkisi Açısından Rasyonalizmin Kısa Tarihi	37
A. Rasyonalizmin Özne, Akıl ve Anlam Anlayışı	39
1. Rasyonalizmin Metni Anlayacak Özneye Bakışı	39
2. Rasyonalizmin Akıl Tasarımı	40
3. Kur'an'la Tabiat Kanunu'nun Çelişmezliği Söylemi	43
4. Rasyonalizmin Varlık'ı Varolan'a İndirgeme Çabaları	51
B. Kur'an Verilerini Aklileştirme Örnekleri	51
Sonuç ve Değerlendirme	54

İKİNCİ BÖLÜM

DİNİ DÜŞÜNCEYİ YENİDEN İNŞA 57-166

MÂTÜRÎDÎ'DE BİREYSEL AHLAKİ OTONOMİ 59

1. Otonomi ve Özgürlük 59

2. Ahlaki Eylemlerin Amaçlılığı Meselesi (Hikmet/
Consequentialism) 61

3. Ahlaki Eylemlerin Bilişselliği/Kognitifliği Meselesi 62

4. Aklın İradeye Önceliği (Intellectualism-Voluntarism)
Tartışması 63

5. Akıl ve İrade Çatışması 64

6. Her Şeyin Takdir Edildiği Deterministik Bir Evrende
Nasıl Özgür ve Otonom Olabiliriz? 65

7. Otonomi Kaybının Yarattığı Sonuçlar 67

8. Sonuç 68

MÂTÜRÎDÎ'DE İKTİDARIN VE

YÖNETİMİN KAYNAĞI OLARAK ULÛ'L-EMR 71

1. Ulû'l-emr: Dilsel Analiz 72

2. Ulû'l-emr ve Politik Bağlam 73

3. Mâtürîdî'nin Ulû'l-emr'i Ulema Olarak Yorumlama
Gerekçeleri 74

4. Ulû'l-emr'in Ümera Olarak Yorumlanması 76

5. Ulû'l-emr'i Devlet Başkanı Olarak Yorumlamanın

Önündeki Engeller 77

6. Kurulların/Kuralların Hâkimiyeti Olarak Ulû'l-emr 78

7. Sonuç 79

SEYYİD AHMET HAN'DA ENTELEKTÜALİTE VE SİYASA 83

1. Seyyid Ahmed Han ve Döneminin Kültürel ve
Siyasal Dokusu 83

2. Seyyid Ahmed Han: Entelektüalite ve Siyasa 85

3. Farklı İnançlar Arasında Nihai Doğruluk Kriteri/Hakem
Olarak Akıl 87

4. Kelam Anlayışı: Tabiat ve Tabiatçılık 88

5. Bilimsel Gelişmeler ve Kur'an 89

6. Nübüvvet Anlayışı 91

7. Toplumsal Reform Düşüncesi 92

Sonuç 96

MEVLÂNÂ EBÛ'L-KELÂM ÂZÂD (1888-1958):
ÇOĞULCU BİR DÜNYADA YAŞANIP ALGILANAN İSLAM 99
CHRISTIAN W. TROLL

Giriş 99
1. Âzâd: Gazeteci, Politikacı, Dini Düşünür 99
2. Âzâd'ın Kur'an'ı Mütalaa Tarzı 104
3. Âzâd'ın Tarihî Projesinin Kaderi 110

ALİYA İZZET BEGOVİÇ VE
KURUCU İRADE OLARAK İSLAM 113
Çoğulcu Yapılara Ortak Normlar: Yerele Karşı Evrensel,
Örfe Karşı Ma'rif 114
Gerçekliğin Zemini: Dinin Tabiata ve
İnsan Fıtratına Yaslanması 117
İtaat Kültü(rü)nü Reddeden, Halka Dayalı Bir Siyasa 120
Din-Devlet ve Din-Siyaset İlişkisi 123
Din Belli Bir Yönetim Biçimini Önerir mi? 123
Toplum Sözleşmesi 125
Kurucu Değerlerin Zamanla Kurumsallaşmasına/
Muhafazakârlığa Karşı Dini Dinamizm 131
Kültürel Temelli Bir Uygarlık 134

KUR'AN'A DÖNÜŞ HAREKETLERİ:
HÜSEYİN ATAY ÖRNEĞİ 135
Kur'an'a Dönüş: Kısa Tarihçe 135
I. Kur'an'a Dönüşün Hazırlık Süreci ve
Düşünceyi Yenileme Yöntem 137
1. Geleğene Karşı Eleştirel Tutum 137
Din (Şeriat) ve Din Kültürü (Fıkıh) Ayırımı 142
İcma'ya Karşı İctihad Vurgusu 143
Gelenekçilik, Muhafazakârlık ve
Modernlik Arasında Atay 145
II. Kur'an'a Dönüş 147
Kur'an'ı Anlamada Evrensel İlkeler 147
Kur'an'ı Anlama Aygıtı ve Hüküm Kaynağı Olarak
Akıl Vurgusu 147
1. Yorumların ve Çıkarılan Hükümlerin İşlevselliğini Sağlayan
Genel İlkeler 149
2. Aşama Aşama Eğitim (Tedric) ve Uygulama Yöntemi 152
Tarihselcilğe Reddiye ve Doğrudan Kur'an'a Referansta

Bulunmak	154
Pratiğin Teoriye Öncelenmesi	156
Saf Bir Düşünce ve Pratik Yaratma Arzusu	158
Dinde Kolaylık İlkesini Kurumsallaştırmak	159
III. Politik Teolojisi	161
1. Din-Devlet (Laiklik) ve Din-Dünya (Sekülerizm) Ayırımı	161
2. Demokrasi ve Şura İlişkisi	163
Sonuç ve Değerlendirme	164

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

HAKİKATİN ARAF ZAMANLARI	167-216
--------------------------------	---------

ULEMA/AYDIN-DEVLET İLİŞKİLERİ	169
Giriş: Zamanın Ruhı ve Hakikatle İlişkimiz	169
A) Tarihsel Durum	170
1. Muhalif ve Dengeleyici Unsur Olarak Ulema	170
2. Ulemanın Sınanma Dönemleri/Mihne ve Engizisyon	172
B) Yapılması Gerekenler	175
1. Aydın Muhalefeti ve Çağının Vicdanı Olarak Aydın	175
Sonuç	177

BİR 'KÜLTÜREL İRKÇILIK' OLARAK İSLAMOFOBİNİN

SOYKÜTÜĞÜ	179
'Kültürel İrkçılık' Biçimi Olarak İslamofobi	179
Radikal Eğilimleri Değerlendirmedeki Ön Kabuller	181
Sonuç	183

AVRUPA'DA İNTİFADA: İSLAMOFOBİ VE

BATI'DA İSLAM'IN GELECEĞİ	185
Giriş	185
İslamofobiye Kaynaklık Eden Öfkenin Kaynağına Dair	186
İslamofobi ve Müslümanların Batı'daki Varlığı	189
Sonuç	191

DEVLETİN DİNİ OLUR MU?

İlahi İrade Siyaset Söylemez	194
------------------------------------	-----

DİNDE TARİHÎ İLE TARİHSEL BİZE NE SÖYLER?	199
---	-----

DİZİN	217
-------------	-----

ÖNSÖZ

Bugün karmaşıklığın ve belirsizliğin hâkim olduğu; mücadelelerle, çelişkilerle karakterize edilen, her biriminde bölünmüşlüğün hüküm sürdüğü bir dünyada yaşıyoruz. Bu karmaşık yapı, olayları katı bir nedensellik ile açıklamayı ve yargılamayı imkânsız hale getirmektedir. Bu kaotik ortamda farklı olarak tanımlanan her birim (din, ırk, toplum, siyasal parti, vs.) kendini çoklu nedensellikler içinde bulmaktadır. Bu çoğulluk, bir yandan içine doğduğumuz kimliklere ek 'bileşik kimlikler' yaratmayı diğer yandan bu yeni durumu dikkate alan bir dil ve söylem geliştirmeyi gerektirmektedir.

Yeni bir dile ve söyleme ihtiyaç vardır; zira binlerce yıllık tecrübemiz bize, insanın içine doğduğu hazır kimlikler üzerinden kolayca bölünüp parçalandığını ve çatışmalara taraf yapıldığını göstermektedir. Kimliklerle parçalanan bir dünyada hakikat soluklaşır. Bu bazen insan hakikatidir: Beyazın öne çıkarıldığı yerde, siyahi soluklaşır. Erkeğin öne çıkarıldığı yerde kadın soluklaşır. Yerleşiklerin öne çıkarıldığı dünyada göçmenlere/muhacirlere yaşayacak alan kalmaz. Bu hakikat bazen çevre hakikatidir. 'Bütün varlıklar için yaratıldığı söylenen (55/Rahmân, 10) yeryüzünde her şeyin kendi kullanımına verildiğini sayıklayan insan, her türlü tahakkümüyle çevreyi soluklaştırır; eko sistemi, kendi ego-sistemine kurban eder.

İnsanın bireysel varlığı, toplumsal tarihi ve çevresi itibarıyla önümüzdeki bu olumsuz tablo, özgür iradeli bir varlık olarak insanı; kendine dayatılanları, otorite kaynaklarını, doğrulukları tartışılmadan masasının üzerine konulanları hak, hakikat, hakkaniyet kriterlerine göre yeniden hizalamaya ve doğruluk

AKILCI/RASYONALİST DÜŞÜNCENİN SON DÖNEM KUR'AN YORUMUNA ETKİLERİ

Bu yazıda, pozitivist düşüncenin egemen olduğu 19. yüzyıldan bu tarafa Kur'an metni üzerinde yapılan yorumların ve bu yorumlara dayalı olarak geliştirilen dünya görüşünün kavranması için, Rasyonalizmin metni anlayacak süjeye, anlama aygıtı olarak kullanılan akla ve aklın işleyiş biçimine ilişkin varsayımları, bu dönemde Kur'an yorumuyla ilgilenen bazı modernistler dolayımında ele alınacaktır. Örneklemek üzere bunlardan Seyyid Ahmed Han ve Muhammed İkbâl'e özel bir yer verilecektir. Bu isimlerin tutumlarının netleştirilmesinden sonra da söz konusu varsayımların uygulandığı bazı Kur'an ayetlerine geçilecektir. Ancak önce çok kısa olarak rasyonalizm ve kutsal metinleri yorumlama arasındaki ilişkinin tarihine bir göz atmak gerekmektedir.

Kutsal Metinlerin Yorumuna Etkisi Açısından Rasyonalizmin Kısa Tarihi

Otoriteye ve geleneğe dayandırılan her şeyi aklın eleştirisine açması, teslim olmayı değil anlamayı ön planda tutması ve akla sıralanan anlama ve açıklama unsurlarını dışlaması yönleriyle rasyonalizmin gündeme geliş tarihini çok kısa olarak ifade etmek gerekirse şöyle bir süreci takip etmek mümkün görünmektedir.

Rasyonalizmin kökleri her ne kadar Aristo'ya ve daha sonra Batı'da Aristo'nun rasyonalizmiyle Kutsal Kitap metinleri arasındaki ilişkiyi ele alan Tertullian'a¹ (ö. 235) kadar geri

¹ Tertullian Latin Batı Hıristiyanlığı'nın ilk yazılı kaynaklarını veren kişidir ve bu yönüyle Latin Kilisesinin kurucusu kabul edilir. Teslis'in bilinen haliyle formülasyonunu yazılı olarak ilk kullanan kişidir. Hıristiyanlıktaki birçok akli yorumu sapkın olarak nitelleyen

DİZİN

11 Eylül 182, 183, 185, 186, 187, 190

A

Arabe 32, 33

abbera 32, 33

Abduh 101, 135, 136

Abdulkâhir el-Curcânî 18

Abdullah b. Abbas 171

Abdullah b. Amr el-As 171

Abdullah b. Ömer 171

Abdullah b. Zübeyr 171

Abdürrezzâk Melihâbâdî 104

Afganistan 190

ahlaki otonomi 59

Ahmed Cevdet Paşa 197

Ahmetnagar 103, 105

akıl (logos) 65

Aliya 113, 114, 115, 117, 122, 128, 129, 131, 134

Altaf Hüseyin Hâli 84, 100

anlamın anlamı 33

anti-heroik 129

Aquinas, Thomas 63

Aristo 37, 88, 118, 120

Ashâb-ı Kef 20

Atay, Hüseyin 136, 137, 139, 147, 165

Avrupa Irkçılık ve Yabancı Düşmanlığı

Gözlem Merkezi 190

Aynü'l-kudât Hemedânî 172

Âzâd 99, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 112

B

Bacon, F 48, 91

Bâküllânî 67

Bauman, Zygmunt 169

Bentham, Jeremy 61

Bernard Lewis 175

bileşik kimlikler 11

birim 11

biyolojik ırkçılık 180

Boetie, Etienne De La 122

Brabant, Siger de 38

bürhanî delil 47, 90

C

Câhız 17, 34, 46

Cemaleddin Afgânî 83, 86, 101, 102

Cinnah, M. Ali 110

Comte, A. 39

Cragg, Kenneth 100, 103, 110, 111

Curcânî 18, 19

Curtis, Adam 169

Cüveyni 67, 71, 157

Ç

Çeçenistan 190

çoğulculuk 185, 192

çok kültürlülüğün başarısızlığı 183, 187

D

Darulharp 183

Darulislam 183

Darussulh 183

deizm 200

Descartes 38

devlet 77, 94, 123, 134, 161, 162, 164, 181, 193; ~ başkanlığı 194, 195, 201

Devvânî 71

din: ~ hürriyeti 128, 161, 162; ~ ve devlet ayrılığı 123; ~ ve Politika ilişkisi 124

diyalektik düşünme 138

- doğaya uygunluk 151
Dostoyevski 174
düşünce hürriyeti 128
- E
- Ebu Bekir (Hz.) 123, 127, 163, 164, 194
Ebû Hanîfe 171
Ebû İshâk eş-Şirâzî 171
Ebû Müslim İsfahanî 133
ehadiyyet 24
Ehl-i Hadis 43, 135
ehl'l-hal 75
eleştirel bilinçlilik 138
emir 73
Emperyalizm 134
Emr-i bi'l-ma'rûf ve'n-nehyi 'ani'l-münker
126
enformatif 16
epistemik 20, 30
Eski Ahit 85
Eş'arî 67
etik 16, 20, 30, 63
evveliyât 90
Eyüp Kitabı 130
- F
- F Râzî 86
Faiz 95
Fârâbî 71
Fassale 31
fazilet ahlakı 151
Filistin 190
Fischer, A. 54
Fransa 38, 180, 190, 191
- G
- Gandi 102, 103
Gazâlî 44, 80, 86, 97, 118
geleneççi kişi 145
geleneksel İslami bilgi 188
gerçeklik kriteri 139
Goethe 46, 120
güzel 197
Güzellik-Çirkinlik İlkesi 150
- H
- Hahn, E. N. 108
hakikat 43, 93, 173; ~in beyanı 177
halk: ~m/avamın İslam'ı 162; ~m dini
141
Hasan el-Basrî 171
- Hasan el-Bennâ 188
hatırlatmak 15, 34, 53
Hayek, F. von 175
Hegel, F. 39, 169
hırsızlık 95, 96
Hitler 181, 189, 190
Hobbes 80, 125
Hussey, Andrew 191
Hüküm 128, 143, 147
- I
- İb'tal-ı Gulami 93
Irak 183, 187, 190, 191; ~'in işgali 183,
187
ıslah 196, 197
- İ
- ibâdat-ı ğayr-ı mersûme 157
ibâdat-ı mersûme 157
İbn Abbâs 74
İbn Cemâ'a 71
İbn Firûz 71
İbn Haldûn 19, 35, 172
İbn Kayyim el-Cevziyye 195
İbn Nefis 46
İbn Rüşd 38, 48, 63, 87, 90, 91, 97, 135
İbn Sina 44, 88
İbn Tufeyl 46
İbn Zafer 71
icma 135, 143, 144, 145
idealizm 39
İhvân-ı Müslimîn 188
İmam Maturidi 197
irrasyonel 50, 55, 68, 136
İsferâni 67
İslamofobi 179, 180, 181, 184, 186, 189,
191, 192
istihsan 137, 148
istinbat 75, 77, 80
itaat 73, 120, 122, 125, 130
iyi 197
- K
- kamu diplomasisi 179
Kant 38, 40, 59, 61, 63, 151
Karafî 161, 162, 195
kendi iradesini kullanacak cesaretle bi-
rey 12
Kepel, G. 187
korku politikası 181
köleliğin kaldırılması 93

- Küfe ekolü 135
Kur'an: ~'in Dini 141; ~'in İslam'ı 162
Kutsal Kitap 37
kutsala hakaret 186
- L
laiklik 161, 162
Leipniz 129
Levering, David 191
Locke, John 38, 61, 125
Luther, Martin 40, 64
Lutheryan doktrin 64
- M
M. İkbâl 40, 47, 53
Mahmûd M. Tâhâ 195
Mahmut Muhammed Taha 129
Marx, Karl 170
maslahat 137, 149, 152, 153, 157
Mâtürîdî 24, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 80, 81, 202
Maverdî 127
McCarthyism 192
mecâz 22
Mecelle 142, 197
medeniyetler çatışması 179
Medine: ~ Sözleşmesi 114, 196; ~ Vesikası 125
Mevdûdî 188, 192
Mill, John Stuart 44, 48, 61, 91
modernist 48, 146
monizm 173
Mu'tezile 65, 70, 91, 135
Muhammed (Hz.) 53, 113, 123, 126, 186, 194
Muhammed Ebû Zeyd 54
Muhammed İkbâl 37, 40, 43, 46, 48, 53, 54, 84, 135, 136
Musa (Hz.) 53
Musa Kanunu 31
mutlak: ~ adalet 131; ~ eşitlik 131; ~ Gerçeklik 43
mülkiyet hakkı 128
Müslüman Kardeşler 188
Müslümanların yabancılaşması 187
- N
Naim 129
Namık Kemal 83
Nazzâm 18, 46
nedensellik ilkesi 150
nefret söylemi 181
Nietzsche 46
Nizâmülmülk 71
Nöldeke, F 54
nüzul sebepleri 33
- O
Orta Doğu 175
Osman (Hz.) 127, 163
otonomi 38, 59, 60, 64; ~ye dayalı ahlak teorisi 60
otorite 11, 72, 78, 79, 80, 143, 144, 145, 170, 174, 176, 188
ödev ahlakı 151
- P
performatif 16, 165
Perikles 126, 163
Peygamber (Hz.) 17, 28, 73, 74, 77, 78, 79, 85, 91, 92, 114, 123, 141, 142, 156, 159, 161, 162, 182, 186, 193, 194, 195, 196, 200
Platon 80, 129
poligami 94
Popper, K. 163
Pozitivizm 39
Protestan 131
psikolojik 30, 46, 49, 51, 67, 94
- R
Reckendorf, H. 54
Renan 83
Reşid Rıza 135
Riba 95
- S
Sad b. Ubade 123
sağlam hadis 160
sahih tekillik 60
Salman Rüşdi 180
Sartre, J. P. 169
Scotus, Duns 63
Sefera 31
sekülerizm 161
semantik 15, 16, 17, 18
Seyyid Ahmed Han 37, 40, 42, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 53, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 94, 96, 97, 100, 135, 136
sezgiler 65

Sipahi Ayaklanması 99
sivil itaatsizlik 125, 126
siyasal alan 124
söz merkezli 22

Ş

Şah Veliyullah 195
şerh 32
Şeyh Muhammed Zahir Vatrî 100
Şeytan Ayetleri 180
Şûrâ 26, 126

T

Tahir b. Aşur 162, 195
tarihselcilik 154
tarihsellik 154
Te'vil 22, 27, 29, 30
Tektarıncılık 130
teolojik düşünce 151
Tercümânü'l-Kur'an 99, 105
Tertullian 37, 38

toplumsal gelişme 133

U

ulema 73; ~nın dini 141; ~nın İslam'ı 162
ulû'l-azm 72, 113
ulû'l-emr 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78,
79, 80, 81
usulu'd-din 173
uyarmak 15, 34
ümera 75, 79, 80

V

vaatte bulunmak 15, 34
velayet 126, 127
Veliyullah 43
vulât 80

Y

Yeni Ahit 49, 85
Yusuf Has Hâcib 71